

www.e-rara.ch

Propheta Nahum iuxta veritatem Hebraicam

Bibliander, Theodor

Tiguri, 1534

Universitätsbibliothek Basel

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-153025>

[Caput Primum]

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

EXPOSITIO

vulgarem eruditionem & eloquentiam. Est autem
 per similes tabularum fœcialium, quibus bellum indi-
 citur. Primo enim propheta noster ostēdit, qualis &
 quantus sit, qui bellum est illaturus. Deinde cōsiliū
 infestandi Assyriam aperit: Tum iniurias & causas
 indicat ob quas armis petantur. Modus denique belli
 gerendi renunciatur, nempe quòd Deus illos persecu-
 turus sit ferro, flammāq; & direptionibus. Caterum
 quantum habeat emolumenti præsens oratio, iam de-
 inceptis consideremus adspirante gratia domini.

CAPVT PRIMVM.

Sine proœmio & narratione sermo absoluitur, ut
 inuectiua & hostilis admonitio. Et primo descri-
 bitur more humano Deus, qui bellū gesturus est
 cum Assyriorum potentissimo tyranno. Commemo-
 rantur eius uirtutes, potentia, & opera. Describitur
 illius habitus erga omnes impios, & spreto numine
 immaniter contra proximum suum delinquentes, rur-
 sumq; animi propensio in pios & eius opem toto pe-
 ctore implorātes. Ita & principes temporarij titulū
 suum præponūt: Iustianus Cæsar, Augustus, Vandali-
 cus, Gothicus, Germanicus, cum cæteris deuictarum
 gentiū nominibus, ut terror hostibus incutiatur. Eam
 Dei prosopographiā, ut ita dicā, sigillatim cōsydere-
 mus, quoniā paucissimis uerbis demōstrat amplissimā
 atq; tremendā summi gubernatoris maiestatem.

Deus

2 Deus æmulator. Hebraicæ linguae uocabula
 plus uiriū in se cōplectuntur, q̄ sit ab interpretibus
 redditū. Vox enim **El** quæ hic in Deus uersa est,
 potentem quoq; ac robustū significat, ut qui cōficere
 possit, quæcunq; uoluit: quū gentiū dii factitij ne mo-
 tum quidē in se contineant, qualē indidit Deus ille for-
 tis & omniū opifex uel contemptissimis animalculis.
 Ita psalmo centesimo decimotertio David opponit
 unicum & uerum Deum idolis gentilium. Et passim
 scripturæ sanctæ pectoribus humanis idipsum incul-
 cant. Quod ubi conceptum est bona fide, iacta sunt
 fundamenta solidæ pietatis. Citra illam persuasionē
 uacillabunt mentes, & leui momento huc illucq; im-
 pellentur. Caterum **Kanno**, quod Latina inter-
 pretatio expressit æmulator, Græci plerisq; in locis
 reddiderunt **Ἰσχυρὸς**: quod aliquibus locis probe
 quadrat, non autē omnibus. Significat autem nō igna-
 uum & torpentem ac stipiti similem esse Deum, qui
 nec suis contumelijs nec suorum iniurijs commouea-
 tur: sed esse Deum, qui ferat indigne hominum flagi-
 tia, quippe qui Deus sit faciens iudicium, iustitiam,
 & misericordiam, & his artibus atque studijs unice
 delectans inter homines, rursus Deus existens qui
 prorsum nolit iniquitatem. Talem se quoque profite-
 tur in promulgatione legis Exodi XX. nempe Deū
 zeloten & persequentem iniurias in tertiā & quar-

EXPOSITIO

tam generationē, si pergant homines in eum hostilia
 perpetrare. Contra illam professionē stolidā caro sibi
 fingit ficulneum Deum & ab omni sensu iracundiā
 absolutum, qui sua inestimabili felicitate contentus
 minimum curet mortalia negotia, qui non indignetur
 peccātibus, sed ludos & nugās pueriles reputet, quod
 homines in legem diuinā committunt. In tantum ue-
 ro sibi delinquentibus blandiuntur securi iudiciorum
 Dei, ut in grauissimis etiam delictis heroicū illud can-
 tūllent: Scilicet is superum labor est. Inuētus est etiam
 Epicurus homo sapiens, si dijs placet, qui stultam opi-
 nionem esse disputauit, si existiment homines, deos
 immortales terrena curare negotia, qui ab omni so-
 licitudine atque cura soluti oblectent se conuiujs, io-
 cis, confabulationibus iucundis, & omni genere uolu-
 ptatum. Talem finxerunt etiam hæreses absurdissi-
 mæ, quæ olim ecclesiam Christi concusserunt, & no-
 stro sæculo ab inferis excitatæ sunt, quemadmodum
 etiam totū armariū suum profert sathanas euangelio
 renascente atq; scholam uniuersalem hæreseon ape-
 rit. Illa enim Marcionica & diabolica non Origenica
 turbatetris libidinibus fomenta parans & puluillos
 consuens sub omni axilla, grauitèr disputat, nequas
 quam in Deum competere iram & ullam inclemētiæ
 speciem, qui totus est ipsa bonitas, ut etiam malos spi-
 ritus & perditissimos homines saluaturus sit. Has pra-

um & sacrilegas cogitationes à se repudiat Deus no-
ster uno uerbo, quo se profitetur קִיָּו Kanno,
quod rectius fortasse uerteretur in νεμεσκήτης &
indignabundus, quàm quod maiores nostri sunt in-
terpretati, ἑλωτής & amulator. Germanis signifi-
cat, das Gott ein ding müyge/vnnd nim sich
eins dings an. Non quod Deus sit morosus, aut mi-
tetur, semperq; nouum habitum sumat in tanta rerū
humanarū uarietate, sed quod humanis uerbis suum
ingenium prodat, esse mortalium facta quæ probet,
quibus delectetur, quæ præmijs & honoribus digna
censeat: rursum malefacta improbare, odisse, perse-
qui, supplicijs & probro afficere. Quod epitheton
Dei mire præsentibus rebus accommodum est, ut pa-
riter Assyrij terreantur, & Iudæi ad miserrimam sor-
tem redacti erigantur in spem meliorem, dum perpen-
dunt Deum Israëlitis non esse alienum ab ira in scele-
ratos, non dormitantem in ambas aures, non spectan-
tem æquo animo sui populi detrimenta ritu malorum
principum: sed totius creaturæ dominum esse, qui sui
cōtumelias inique ferat, populiq; sui rapiat in se iniu-
rias iam iam ulturus Israëlitarū calamitates. In quam
sententiam multa dicit Zacharias, & præcipue illud
egregiū uerbum: Qui uos tetigerit, pupillā oculi sui
tetigerit. Ieremias quoq; secundo capite loquens de
Iudæis castigandis ob flagitia sua per Chaldeos ait:

EXPOSITIO

Sanctus Israël domino, primitiæ frugum eius. Omnes qui deuorât eum, delinquant: Mala uenient super eos, dicit dominus.

Vliscens. Multi hominum indignantur & succensent tam sua uice quàm aliorum, sed non opem ferunt oppressis, nec conantur infringere audaciã malorũ, uel metu periculi, uel animi dissolutione absteriti. Verum Deus indignabũdus uindex etiam est suorum, & ultor scelestorum, cognitioni suæ mētis adhibens iustitiæ seueritatem.

Dominus. Vocẽ Hebraicam יהוה, quam Iudæi magis superstitione quàm religione proferre nephast putant, ne scribunt quidem extra uolumina sacrosanctæ scripturæ. Cui religioni affines sunt nostri quoq; homines Adonai enunciantes, aut aliud quippiã uice nominis maxime diuini. Vetustas non ita abhorruit ab illo nomine proferẽdo, quod mortalibus numen præcipue representat. Quanquam diuus Hieronymus ferme reddidit dominus, Græci κύριος. Ego malui Hebraicæ linguæ sonum retinere, ac nomen Dei unius uerum & singulare Latina inclinatione paululum transformauì, quod in plerisq; proprijs nominibus interpretēs sibi permiserunt. Non ignoro autem in quas calumnias incurram apud imperitos aut uilitigatores, dum Iouis appellationem repono, quasi uelim antiquatas Iouis Capitolini adorationes renouare, atque

que per crimen læsæ maiestatis portentosa gentilium
 decorum nomina uero Deo accommodare. Nō ignoro
 qui sit Iupiter opinione uulgarium & eruditorum,
 quæ fuerint gentilium sacra Iouialia, quàm grauitè
 etiam uiri docti & sancti ex nostratibus reprehèn-
 derint immortalī Deo tribui nomina idolorū. A quo
 blasphemie piaculo Deus me hactenus asseruit, uiq;
 in posterū conseruet, efflictim opto. Nam quod Iouem
 appellare uolui totius mundi conditorem & modera-
 torem unicum, pietatis stimulo excitatus sum, ut Deo
 nostro uendicaret insignissimum nomen, quod læ-
 trunculi aërij & hominum uecordia tribuerunt li-
 gno, lapidi, metallo, picturæ, & omnino ijs, qui non
 sunt Dei. Ex quo perspicuum fiet etiam, nomen ueri
 Dei multo notius fuisse gentibus, quàm uulgus litera-
 torum quoque opinetur. Caterum fuit Hebræis, Græ-
 cis atque Latinis sapientiæ sectatoribus plurimus ser-
 mo de nominibus diuinis, ut nō alienum à disputatio-
 nibus theologicis introducere mihi uidear, si hoc Dei
 nomen pro mea facultate atque huius loci opportu-
 nitate explicauero. Nomen igitur Dei maxime diui-
 num & proprium יהוה Hebræi uocant מפייר
 separatum atque singulare, quoniā suprema Dei ma-
 iestas id sibi unice reseruarit, alia nomina אל El
 אלהים Elohim tam hominibus quàm idolis mutis
 facile communicans. Græci ob quatuor elementa uo-

EXPOSITIO

εαντ τετραγράμματον, alicubi ἀθέσφατον καὶ
 ἀπόρητον, hoc est ineffabile. Idipsum putat pleriq;
 omnes ideo naturæ diuinæ propius agnatū, quod con-
 stet literis יהוה, id est spiritalibus, nimirum
 indicans per se spirantem essentiam & omnibus re-
 bus vitales spiritus conferentem. Mihi pensculatius
 consideranti Hebraicam consuetudinem apparet no-
 men tractum à uerbo substantiuo יהוה per iod præ-
 fixum, quæ ratione fiunt plurima Iacob, Israël, Isaac,
 Iudas, Ieremias, Iehезkiel. Et quis enumeraret omnia?
 Significat ergo יהוה entem seu existentem suis ui-
 ribus, sine principio, sine fine, in quo etiam sumus, ui-
 uimus, & mouemur, ut pie canit Aratus Cilix, & sub-
 scriptorem habet suæ terræ hominem Paulum Tarsen-
 sem. Hoc nomen ipse Deus prodit Mosi percontanti,
 quo appelletur uocabulo, uel potius substantiæ suæ
 rationē indicat dicens hoc se nominis habere, יהוה
 אשר אהיה eram qui eram, uel ut nostri codices
 uulgati habent, sum qui sum, ut est relatum Exodi 3.
 capite. Hunc Deum cœli & terræ omnipotentem,
 omniscium, sine causa, & tamen omnium bonorum
 causam, haud dubie agnoscūt summi philosophi ἄν-
 τω ὄντος differentes. Eundem Græcorum tota natio
 uocauit Ζεὺς καὶ Ἰαννᾶ, quod ipse propria uirtute ui-
 uens, omnibus uitam conferat. Sic enim teste Iosepho
 historico disserit Aristæas intimus Ptolemæi Phila-
 delphi,

delphi, qui legē Iudaicam per LXXII viros cele-
 stissimos in Græcam linguam transferri curauit. Nam
 quum rex sapiens & Demetrii consilij prudentissi-
 mis benigne obtemperās ageret cum Iudæis de inter-
 pretandis legibus diuinis, Aristæas ille uir egregius
 suasit populo Iudaico libertatem concedi, hoc etiam
 inter alia dicēs, colere Iudæos unum Deum, quem &
 Græci uenerentur, appellantes *Ἰϋδα*, quod omnibus
 uite munera conferat. Et Græci quidem sue lingue
 sonum retinentes, imitati sunt rationem nominis. La-
 tini autem ipsissimum Dei nomen receperunt paucu-
 lis uocibus immutatis, ut nominis Latini formā induce-
 ret, sicut in alijs multis euenit. *יהוה* nanq; uocibus
 Latinis sonaretur Iehoua, quod & *יהוה* Iehoui scri-
 bitur. Quod si iam exteras literam he, uti fit in Iosa-
 phat, Iosedek, Ioachim, Iuda, & alijs non paucis, rur-
 sumq; in fine adijcias literam s, uti fit in Iudas, Esaias,
 Ieremias, & alijs innumeris, prodibit ex Iehoui no-
 men sanctū uenerabile, augustissimūq; Iouis uere opti-
 mi & maximi, sub quo Latini homines & aliæ na-
 tiones æmule summum deorum coluerunt, non mo-
 do cognitum ex opificio, uerum etiā ex nomine pro-
 prio, quem tamen haud uenerati sunt ut par fuit ma-
 xima ex parte, rationem illius colendi ex modulo in-
 genij humani constituentes. In quo à Iudæis & Chri-
 stianis grauitè plerunq; aberratum est, quando scri-

EXPOSITIO

pturis diuinis posthabitis, quæ uniuersam religionis disciplinam solæ tradunt, conarentur homines è suo capite decernere cultū numinis. Porro quū in omnibus literarum monumentis uideatur Iouis nomen atq; numen inter homines Latinos receptum post matrem deorum, coelum, terram, Saturnum, & illis monstruosiores deos, ut uulgo sunt crediti, non possum aliud coniectare, quàm temporibus Abrahamæ in Latium esse importatam cognitionem Iouis, atque cultum. Sunt enim authores graues & spectatæ fidei, qui tradunt Romanos temporibus illis, quibus magna gesserunt negotia in Syria ducibus Crasso & Pōpeio, allegasse Iudeis fœdus & amicitiam inter maiores suos atque Abrahamum gentis Iudaicæ authorem, cuius tabule tum etiam superfuerint. Etenim prisca Latini siue à Cham progeniti, à quo etiā Aegyptij & Assyrij descenderunt homines insigniter idololatræ, siue à Iapheto & Thubal, ut plerique opinantur, ante illud tempus præcipua ueneratione obseruarūt Saturnum quendam: quicquid enim præstantius & mortalium uisibus accommodatius intellexerant, pro Deo habebant. Cæterum peruagante fama Abrahamæ totum prope orbē, qui felicissime fratrem Loth asseruerat profligatis quinque regibus, in omnibus etiam rebus propitium atque præsens numen sentiens, non modo finitimi reges illius societatem expetiuerunt, sed etiam gentes

gentes remotæ. Quapropter primi cultores Italiæ à quibus Albanum & Latinum, demumq; Romanum regnum pullularunt, Deum Abrahæ potentissimum discentes primum famæ celebritate mox & societatis cum Abraham institutæ contractibus cœperūt hunc summum & unicum Deum sub uero nomine colere, non autem semper legitimo ritu. Et quia iam cœptus erat Iouis coli ante Saturnū, qui hætenus primas obtinuerat, materia iocandi hominibus dicacibus præbita est, ut dicerent Saturnū à Ioue regno pulsum. Quæ iocum posteritas improuida & ueteratoris spiritus calliditas in fabularum superstitionisq; occasionem peruerterunt. Porro temporibus Mosis Cecrops Iouis culturam ex Aegypto in Græciam intulit. Quod autem non abs re contemnā mythologias gentilium & in hanc sententiam inclinem, adhuc planius ostendunt literatorum commenta super Iouis etymo. Dicūt enim Iouem appellari à iuuando, & Iupiter dictum quasi iuuans pater, quum satis liqueat uel lusciosis nominatiuum Iouis à יהוה Iehoui factum, & Iupiter conflatum ex Iouis & pater, sicut Marspiter atque Diespiter dicuntur. In hoc autem non improbandos censeo, quod Væiouis dictum putant quasi nocens Iouis, & Dijouis quasi propitius & benefactor Iouis. Quæ differētia summo Deo aptata, proinde ut se placatum aut iratum exhibet, proinde ut beneficia con-

E X P O S I T I O

fert aut supplicia irrogat, nihil impiū continet. Verū si conetur substantiæ discrimen cōstituere, mox proclamatione conflata in ludo eodem, quo Manicheus, Marcion, Synerus, Gnostici, & alij hæreticorū docti sunt, ut impijs erroribus in diuinitate pluralitatē cōstituerent, aliud nugantes bonorū principiū, aliud malorū. Hæc libuit breuiter super Iouis nomine annotare speranti non solū absoluendū me crimine læsæ diuinitatis apud æquos iudices, uerum etiā laude prosequendum, quod nomen Dei benedictum ab iniustis possessoribus eripere atq; pio studio reddere uolui dño, cui debetur omnis laus & gloria in sæcula sæculorum.

Vliscens dñs. Repetitio hæc grauitatē habet.

Habens furorem. Periphrasim per nomen baal significans præditum, uno uerbo uahemens significanter exprimi sum opinatus, quod Germanis pollet perinde atq; Hebræis, ein hefftig man / od / ein zornig mann. Significat autem non dissolutum in uindicando, sed seuerum & infractum in puniendis ijs, qui clementiam ipsius contempserint.

In hostes suos. Exponit in quos dominus sit plenus irarum, non certe in quosuis peccatores, quum etiam iustus septies in die cadat, sed resurgat Solomonis testimonio prouerbiorum capite 24. & Ioannis apostoli, qui pronunciat mendacem esse quicumque se neget peccatorem. Rursumq; docet, si prolapsi per
carnis

carnis impulsu reuocemus gradum, habere nos aduocatum Christum, qui causam nostram tueatur apud coelestem patrem. Non ergo Deus citra delectum uahemens est in miseros mortales, qui de innumeris causis quotidie corruunt, & ut Paulus loquitur praecipitantur, sed in hostes suos, qui aperte sunt impij atque iudicij Dei contemptis per omnia scelera grassantur: sed in suos inimicos, qui simultates contra Deum gerunt, ut eius instituta uellent abolita, uellent Deum solio suo deturbatum, uellent sibi commissam uniuersitatis administrationem, licet exquisitam interim praese gerant sanctimoniam. Hoc animo se praeditum in aduersarios suos testatur etiam dominus 20. cap. Exodi.

Irascens. Verbum Hebraicum **יָצַד** noter LXX interpretati sunt ἐξαιρώ, id est tollens, quod magis significat iniuriarum retinere memoriam, & occasionem reddendi obseruare, id quod Graeci aptissime dicunt **μνησικακήν**. Hoc attributum Dei uahementer impugnat opinionem audaciae obstinatioque forticem in impijs, quaeque dolorem carnis impatientis adauget in probis, dum putatur numen semper male factis parsurum, quia non statim punit, nec ἐν θυμῷ φέρεω perimit. Aduersus quam falsam & pestiferam persuasionem pectora nostra sunt obstruenda praesenti uerbo, ut uidentes conuiuere ad quaedam flagitia dominum uindicem & habentem ἐκδικούμενα.

EXPOSITIO

quod Homerus quoque Deo tribuit, nō ideo putemus
impunita scelera dimitti, sed in rationarium adscribi,
quæ puniantur, ubi diuina bonitas satis fuerit testata,
et gloriæ diuinæ humanæq; societati plurimum con-
tulerit. Est etiam vulgi dictum non incelebre: *Es ist
ein armer wirt / d einer ürten nit beiten mag.*
Malachiæ tertio capite traditur, Deum facta dictaq;
hominum annotare in libellos memoriales atque com-
mentarium, quod ethnicorū sapientes per diphthe-
ram Iouis adumbrarunt.

2 **Patiens.** Periphrasis Hebraica pprie sonat ces-
satores et longum naribus, hoc est, qui premit iram
diutius, nec signa irati animi facile prodit in naso.
Est enim ea nota irritatæ mētis obseruata vulgaribus
etiam hominibus, ut dicant: *Die naß ist im spitzig
worden: od / D; würmlin ist im in die nasen
kommen.* Hoc etiā in laudibus dei frequētatur, quod
sit misericors, multæ miserationis, et longanimis.

Magnus fortitud. Dilatio pœnæ haud est im-
potentiæ sed benignitatis. Differt enim ultionem, nec
ē uestigio pœnas sumit Deus nolens mortem pecca-
toris, sed magis ut emendatus uiuat. Non destituunt
eum uires, qui est omnipotens, utq; dicit Hesiodus,
πεῖρα μὲν καὶ ἀγῶνας καὶ φερέειν ὑπὲρ πάντων.
Non sunt illi captandæ opportunitates, qui posset nu-
tu suo totum orbem contere. Id respōdetur obijcien-
tibus

tibus: Cur dominus non est promptus ad ulciscendum?
An quia non semper habet illam facultatem?

Mundans. Hebricam dicendi formulam per geminationem uerbi felicius reddiderunt hic Græci quàm Latinus interpres ἄθωωπ ἐν ἄθωωσιν. Nam sic legitur emaculatus, quàm ἄθωωπ. Valet autem: Ne uti-
quam absoluet, nec innocentem pronuntiabit. Qualis est & illa oratio: Saluando non saluabit, hoc est, minime gentium saluabit. Docet igitur dominum, licet patiens sit, licet diu uindictam sepe differat etiam in tertiam & quartam ætatem prorogans, tandem punire homines incurabiles & longanimitatis diuinæ diuitias contemnentes, qui & iræ cumulum ad diem iudicij coaceruant in capita sua. Quod ethnicus etiam Valerius Maximus non ignorauit, dicens: Lento quidam gradu ad uindictam sui diuina procedit ira: sed tarditatem supplicij grauitate compensat. Vulgus etiā Germaniæ crebro usurpat ore: Lang beyten ist nit gschenckt. Porro quia bonitas diuina tam diu pertulit flagitia gentis Assyriæ, neminem debet ad peccandum animare, quasi modum certum impunitatis in eis præfinierit, quanto tempore uindictam suam differat. Visum est enim sapientiæ cœlesti declarare suam patientiam in Niniuitis, non signum audaciæ humanæ sustollere, ut tantumdem spacijsibi promittentes quid libet securi designent. Rursum innumera sunt exem-

EXPOSITIO

pla illorum, quibus ne minima quidem huius temporis pars ad corruptam & deprauatam uitam cōcessa est. Populo nanque Iudaico delinquenti mox paratæ minæ fuerunt: contemnenti minas adfuerunt fustes, bella, famēs, pestis, ut ceu Phrygum filij tormētis condoce fierent moderatius agere. Babylonico etiam regno post occasum Nini maximo anni cucurrerūt citè LXXX. Ad extremum Balthasare celebrante conuiuium luxuriosum, totaq; urbe letitia, epulis, & ludis exultante crudelis hostis superuenit, nihilq; aduersi metuentes opprimit, trucidat, spoliat, ac funditus delet. Iam quot priuati homines ob oculos nostros in adulterio deprehensi iugulantur? quot immanibus poculis præfocantur? quot facinorosi legibus dāt poenas? quot furijs agitati mortem sibi consciscunt? Et quis enumeraret citæ uindictæ exempla, necnon quotidianos casus, quibus homines in medijs facinoribus ceu Iouis fulmine feriuntur, bonis quoque interea cadentibus non in malum suum, nec sine arcano domini consilio? Non igitur patientia Dei Niniuitis exhibita, & unius alteriusq; populi corrupti paulò diuturnior tranquillitas legem faciunt, ac parem temporis modum emetiuntur? Non omnibus tantisper dormitur. Nemini peccanti enormiter pax promissa est ac uelut in tabulis consignata. Imò contrà bellum certissimum ueritas illis indicit sine ullo pacto induciarum.

rum. Dicit enim scriptura: Quum dixerint, pax, pax, repentinus opprimit eos interitus. Quocirca uigilandum est, orandum est, standum est in procinctu, designanda est mens in Deo, & omnes nerui ad studiū pietatis intendendi sunt, ut quacumq; hora dominus uenerit, inueniat nos seruos paratos, quos secū introducat in palatia cœli ad æternæ felicitatis consortium.

Dominus in tempest. Latinus & Græci interpretes reddunt locutionem Hebraicam nō sine detrimento perspicuitatis. Præposito namq; nomine atq; pronomine subiuncto ad alterum nomen, quod illud antecedens nomen referat, Iudæi possessionem significant: ut, Dominus in cœlo sedes eius. Quod Latinis auribus conuenientius erit sublato pronomine ac posito casu genitiui, ad hunc modum: Domini sedes in cœlo est. Domini uia sunt in turbine ac tempestate. Ostēdit autem propheta ex Dei potentia & operibus nullum consilium satis uafum, nullum robur satis firmum aduersus iratum & uindicem Deum, sicut mox inferitur: Quis resistet in irā furoris eius? Cogitat enim stollida & uesana caro: Sit iratus Iupiter, sit uehemēs, sit uindex, sit potens: at nos claudemus portas, auertemus eū arcibus munitissimis, ponemus impedimenta itineris, flumina, montes, ualles, uoragines in nostri defensionē cōuertemus. Firmissima quidem sunt hæc, sed contra dñm ne quidē flocci atq; pili æstimari pos-

E X P O S I T I O

sunt. Alius enim est apparatus, alia pompa summi imperatoris, alius exercitus, alia itinera, quàm quæ ope hominum uniuersorum in unū collata possint impedi. Per turbinem nanq; inuehitur atq; tempestatem, ut subito in quemlibet locum possit incumbere, & in mortales iudicio suo obnoxios queat fulmina, faces, grandinem, nimbos, & omnem perdendi materiam iniicere. Omnia siquidē terrena calcit pedibus. Nebule incessu illius concitantur, quum puluerem dumtaxat moueat uel maximus exercitus, eumq; mox residentē. Illam Dei potentiam Dauid inter primos celebrat suis carminibus.

3 Increpans mare. Nutu suo cōuertit naturā totius elementi, ut Oceanus exarescat ad imperium domini multo promptius, quàm famulus ad officiū procurrat ab hero suo uerbis asperioribus appellatus. Cuius potentie in memorijs literarū insignissima extant exempla maris rubri atq; dirempti Iordanis.

Infirmatus est Bafan. Verbum Hebraicum **לִּלְבַּל**, quod Hieronymus uertit infirmatus est, ac postea in elanguit, **LXX** ὥλιγώθη & ἐλάττει rediderunt. Ego puto non inconuenienter interpretari per uerbum deformare, quod Latinis significat formam & quasi cōditionem rei perdere. Seruauit etiam epanalepsin propheta multum uenustatis habentē. Qualis est & illa Vergilij: Multa super Priamo regitans

gitans super Hectore multa. Ceterū ea uis numinis demonstratur, ut cultissima loca minimo negotio uas-
stet immissa grandine, aut uredine, aut pruina, aut eru-
ca, aut consimili peste. Hieronymus non inepte ἄλ-
ληγορικῶς torquet ad Assyrium regnum. Dei poten-
tia, inquit, describitur, cuius maiestatis sit elementa
mutare, ut non grande sit Assyrios destruere. Meta-
phoricōs per Basan & Libanum atque Carmelum
Assyrii uastitas demonstratur, quod potens & florens
quondam, plurimisq; imperans gentibus domino ira-
scente populandus sit. David Kimhi primarius inter-
pres Iudeorū intelligit etiam reges gentium & opes
atque copias eorum. Quod sanē genus demonstrandi
humanis ingenijs accommodum est, & in primis eui-
dens, atq; ad persuadendum efficax, ut quæ in rerum
natura longissimo experimento sunt obseruata, uitæ
humane aptentur, ex quibus cognoscatur, quid sit,
aut quid esse debeat in moribus hominum. Quapro-
pter saluator Christus unica lux, uia, & ueritas no-
stra gaudet hac docendi ratione, atq; uarijs parabolis
regni Dei negotia nobis adumbrat. Idem studio fuit
prophetis & apostolis. Ex hoc naturæ uolumine sa-
pientes ethnicorum infinitas quoque sententias reci-
tant, uelut Horatius, quum dicit:

Immortalia ne speres monet annus & album
Quærapit hora diem.

Et Græcus ille uir sapientissimus, qui dixit: *Natura dñe homini binas aures dedisse, os unum: ut plus audiamus quàm loquamur.* Quod prorsus Iacobi apostoli dicto concinit ita monentis: Sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus uero ad loquendū. Porro ubi Hieronymus duo substantiua nomina ponit flos Libani, Hebræos refert, qui adiectiuorum inopes sunt. Latine uero lingue consuetudinem sequitur, si epitheton conforme substantiuo suo existat.

4 Montes commoti sunt ab eo. Solidissimæ partes mundi liquecunt sensu iræ diuinæ, & quid faceret homo imbecillum animal, & tot tamq̃ uarijs obnoxium casibus?

Contremuit terra. In Hebræo uerbum ferendi ponitur obscuriore intellectu. Tulit terra è conspectu ipsius, quod Græci uerterūt in σάλευσεν ἡ γῆ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, hoc est, contracta est terra à facie ipsius. Iudæi difficulter se isto loco expediunt. Nam Rabi Solomon putat subdendum accusatiuum per ecsthlipsim defectū **וַיִּשְׁתַּלְשַׁל**. Vt sit sensus: Terra portabit onus sumi. Huic adstipulatur Aben Ezra exponens onus incendij & combustionis. David Kimhi quoq; intelligit pœnam & excidium, quale pertulit Sodomæ cum uicinis urbibus: aut certe subsignificari uastandam regionem hostilem, ut nihil herbarum superfit. Ait autem uerbum ferendi, neutrale, significas uastum

uastum esse, atque conflagrare. Rabi Marinus obli-
quum subdit **תַּיִד**, id est formidinem, unde sensus
confiat, Capietur terra formidine corā domino. Con-
templanti mihi locum hunc nihil æque arridet, quā
uerbum **תַּיִד** Thissa absolute poni, ut in Germa-
norū lingua, qui iubētes abire quēpiā stomachosius
dicunt: **Seb dich**. Et in tertia persona, **Er hü-
sich** daruon. Quod Latini efferunt per apage, aut
uerba aufero & proripio, ut dicant: Aufer te hinc:
Proripuit se ocyus. Cæterū propheta significat eam
esse maiestatem Dei, hunc uultum irati numinis, ut
terra cum incolis nequeat uel ictus oculorū sustinere.

5 Antefaciem eius. Colligit nunc, quoniā hoc
sit ingenium Dei coniunctam habens tantam poten-
tiam, neminem resistere posse irato domino. Sed ora-
tionem figurat interrogationibus atque adornat al-
legoria uel potius similitudine, ut maiore molimine
torqueat enthymemata in Assyrium. Nam longē plus
uiriū habet, Quis sub ira Dei duraret, quæ ritu ignis
cōflata uel durissimos filices liquefacit? quā, Nec tū
Assyrie, nec alius mortalium perferet iram excande-
scentis numinis. Dies enim domini exercituum est su-
per omnem superbum & excelsū, & super omnem
arrogantem: quæq; sequuntur Esaie secūdo capite.

Bonus dominus. Descripsit hactenus trucem
& formidolosum Deum, cuius memoria cōcutit men-

EXPOSITIO

tes hominum: Nunc pijs eumq; reuerentibus talem exhibet, à quo sibi optima quæq; promittant, in quo collocet omnem spem & præsidium. Primo tribuitur ei bonitas naturæ, quæ uox כח in eloquio Palæstino sinuosa est atque πλυσμους, significans mitem, clementem, tractabilem, placidum, placabilem, benignum, utilem, commodum, liberalem, quæq; aliæ sunt partes ingenij boni à Græcis atq; Latinis hominibus proprijs uocabulis designatæ. Est autem bonitas proprijsissima uirtus Dei, atque in cognitione hominū clarissima. Quam testatus est condendo mundum gratia hominum, & quotidie declarat immensam beneficentiam in bonos & malos pariter demittendo è solio gloriæ suæ. In primis autem naturæ inestimabilem bonitatē exhibuit Deus in filio suo unigenito, quem tradidit in durissimam sortem hominis, in acerbissimos cruciatus, in mortis genus contumeliosissimum: tradidit autem pro nobis, quum essemus insensibilissimi hostes, ut per Christum recōciliaret mundum, per Christum restitueret omnia, quæ primi parētes culpa enormi perdiderant. O immensam Dei benignitatem, ô inestimandam clementiā, ô ineffabiles thesauros liberalitatis atq; munificentie. Non si cui sint linguæ centū, oraq; centū: non si quis linguis hominum loquatur & angelorū, satis celebrare posset domini Dei bonitatē, ex qua uelut perpetuo fonte largissimiriui beneficio-

ruma

rum dimanant in totum genus mortalium. Effundit ubertim necessaria in his terris bona corporis & animi, ut sic uitam temporariam transigamus, ne à futura excludamur. Confert ad uictum pertinentia: confert omnigenas commoditates. Præter hæc, quæ promiscue suppeditat prauis atque bonis, & ut par est, cum Deo conuersantibus suam indolem ostendit, seq̃q; persfruendum exhibet pijs hominibus. Peccantibus è carnis imbecillitate parcit ac conuiuet. Ipsum quoq; audaciter contemnentes, haud statim stricto fulmine interficit, uerum ad meliorem frugem inuitat ac pellicit, spatia pœnitendi concedit, occasiones multiplices ad mutandos mores obijcit, tandem uero immedicabiles plectit, hîc quoq; benignitatem attemperans iustissimis supplicijs. Summa est domini potetia, summa iustitia & æquitas, inconcussa fides, infinita sapientia, ingentia sunt illius opera, sed misericordia domini super omnia illius opera. Hæc celebrât omnes sancti, hæc frequētissima dicendi materia est in scriptura oraculari. Ethnici quoque præcipue agnoscunt & admirantur Dei benignitatem. Cuius contemplatione concitatus Homerus fons ingeniorum subinde in suis carminibus inserit Ζεύς πατὴρ , & Διὸς ἄναξ , alijsq; pulcherrimis epithetis decorans optimam Dei naturã. Cicero quoq; & Plinius auunculus testantur nulla re nos propius accedere ad immor-

EXPOSITIO

talium deorum naturam, quàm beneficētia. Breuiter,
 nullius paulo probioris hominis stylus aut os tam du-
 rum fuit, quin laudes bonitatis cœlestis ediderit. Neq;
 uero maiestas æterna uidetur ulla magis appellatione
 delectari, quàm quæ bonitatem profitetur. In preci-
 bus enim, quibus saluator noster Christus formulam
 rite orãdi præscripsit, nõ aliud nomen aptauit quàm
 Osee 11 patris. Per Osee uero loquens dominus Israëlẽm qui-
 dem meritum, ut radicitus interiret, se tamen miti-
 gaturum sententiam summi iuris, ut intra certum spa-
 tium annorum puniat, tandem uero in integrum re-
 stituat, illud rationis assignat: Deus enim sum, & non
 homo. Plena profecto uox bonæ spei, & locuples te-
 stimonium ingenij diuini supra modũ benigni. Quid
 enim continet hæc dicæologia Dei, qua satisfacit, cur
 peccatoribus bene uelit beneq; faciat? Non oportet,
 inquit, meam clementiam & benignitatem humano
 modulo metiri, & me leuitatis, aut negligentie, aut
 iniquitatis suggillare, dum condono errores, dum
 redintegrò amicitia cum male fidis hominibus, dum
 obuijs ulnis recipio, quos peccasse poenitet. Deus
 enim sum & nõ homo. Homines leui de causa irritan-
 tur, ultionem irritati meditatur, exercent simultates,
 odia suscepta interdum ne cum fragili uita quidem
 finiunt, inq; Plutonia regna secum deferunt. Alij per
 graues & immotas sentētiã de præuariantibus glo-
 riantur

riam aucupentur, ut dicantur iudices rigidi, seueri,
 constâtes, inexorabiles: ego ut clemēs sim, mitis sim,
 placidus, beneuolus, benignus, ubicunq; in homini-
 bus alicuius uirtutis significatio est, meum ita fert in-
 genium, & mortalium status omnino requirit. Porro
 uniuersa pietatis disciplina iuxta diuinam traditio-
 nem quid resipit quàm beneficentiam? quid spirat,
 quàm Dei φιλανθρωπίαν? Postulat enim ut ipsum
 amemus atque ueneremur ingenua obseruâtia, quem
 ubiq; cōspicimus nobis omnium bonorum authorem.
 Præcipit ut ipsum tanquam legitimi filij æmulemur,
 & cernētes patrem in omnes pariter beneficium cer-
 temus inter nos officijs charitatis, hanc unam uiuendi
 normā tenentes, ut alteri faciās pro facultatibus, quod
 tibi uelles exhiberi, cōtraq; temperes ab iniurijs, quas
 tibi minime uelles inferri. Cæterum qui ex cacodæmo-
 ne satus hanc societatem læserit, nec in uiam reuocari
 potest, eum iubent leges diuinæ ceu monstrū & non
 Dei filium seminario sancti spiritus prognatum è me-
 dio tolli, atq; in Cocytum & Acherontem Stygiāsq;
 paludes deportandum pronunciant. Quantulum est
 igitur quod pater cœlestis ex uita nostra sibi uēdicat
 pro tam innumeris & maximis beneficijs? ut omnia
 decreta sua pie sancteq; uiuendi ad conseruandā ge-
 neris humani societatem aptauit? Porro quemadmo-
 dum benignitas cœlestis nullo sermone potest pro di-

EXPOSITIO

gnitate celebrari, sic conuenit plurimum atque diligenter in hac meditatione uersari, quæ & pectora humana efficaciter in fiduciã erga Deum erigit, & ad omne officium quantumuis ignauos expergefacit. Nam qui perpendit munera diuinæ bonitatis, in primis quod filium unigenitum pro mundi salute pater cœlestis tradidit, ac in illo quæcunq; felicem & beatam uitam concernunt, quod sui notitiam aperuit, deinde quæ nostræ nationi, nostræ ciuitati & familiæ, deinde quæ priuatim nobis confert in animo, corpore atq; fortunis, nã ille profligatus est homo, si nõ propensione muneris erga nos miseros agnoscit, summaq; gratitudine adorat. Profecto ab omni sana ratione desertus est durum gerens saxum circa præcordia, qui ad amandum Deum non trahitur, qui non totus mouetur ad eum obseruandum, ut inquirat eius uoluntatem bonam, inuentam in oraculis diuinis ordine suarum actionum exequatur. Hæc meditatio per agellum religiosi pectoris iactata gignet sincera & multiplicia officia, ut non instituat cum numine suo perno mercimonium, ut agamus dumtaxat decentia, quo uicissim recipiamus præmia, quandoquidem in humanis etiã societatibus obseruare d'òs νοῦ λαβεῖ, turpissimum sit. Et erit quidem homo Dei assiduus in omni genere uirtutum, non quòd sacrilega eum cogitatio teneat nostris bonis operibus, nostrisq; meritis uitam

uitam eternam redimendam, quam unus Christus saluator noster omnibus promeruit, Paulo etiam clamante: Omnes afflictiones huius temporis neutiquam esse conferendas ad gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Non expiare suis factis conabitur peccata, quandoquidem Christus agnus immaculatus et hostia catholica mundi tollit peccatū: non effugere infernalis carceris supplicia, quandoquidem nulla contra electos accusatio superest: non bona temporaria nundinari bonis operibus uolet, posteaquam uerbum Dei uetat curis friuolarum rerum occupari, simul promittens omnia nobis affatim admetienda, si queramus regnum Dei atque illius iustitiam. Minime uero pietatis stimulo excitatus per diuinæ bonitatis commemorationem uenabitur sanctitatis opinionem apud homines, quod hypocritæ faciunt $\phi\upsilon\lambda\omicron\rho\ \alpha\nu\theta\rho\acute{\omega}\pi\omega\rho\ \theta\epsilon\omicron\varsigma\ \upsilon\gamma\acute{\epsilon}\varsigma\alpha\tau\omicron\mu$. Quorsum igitur respiciet in suis actionibus uir pietate uera imbutus? ut effugiat ingratitudinis notam, qua nō est alia turpior, ut Publius non ex tripode Apollinis, uerum ex ore domini locutus uideatur, Omne probrum dixeris, si quem ingratum dixeris: uolet aliquo modo se gratum exhibere domino deo, qui tantis quotidie beneficijs nos adobruit, ut nunquam futuri simus minima ex parte soluendo. Hæc memoria beneficiorum Dei bene in animo percepta, perq; Christi spiritum conforta reddet fidens

EXPOSITIO

ὑπελεχῆν, reddet homines uigilantes, alacres, fortes, perseverantes ad omnia pietatis munia: alet bonam spem: obstringet funiculis charitatis, ut omnia contemnat homo extra Deum, omnia possit ferre propter Deum, & dicere cum Paulo: Quis nos separabit à charitate Christi? &c. quæ ille uir diuinus scribit ad Rom. 8. capite, ista cogitatione elatus & in Deum altius correptus.

Confortans dominus. Hebraica uox מַצֵּמַח maot significat id quod robur atque firmamentum præbet. Sic enim nomina per mem præpositionem figurata frequentius indicant instrumentum ad effectum primogenij, ut מִקוֹם locus, hoc est, basis ad standi actionem, מִזְמֵר falx, hoc est, putatorium instrumentum. Nec ignoro quædā huic obseruationi reclamare, ut nulla est lex fermè, quæ non habeat exceptiones. Illud tamen nomen firmiter analogiam retinet. Græci reddiderūt hic remotius quiddā ὑπερεχῆν expectantibus, quàm in tertio capite σῶσις, id est stationem. Discimus autem nunc dominum & Deum nostrum nō modo beneuolum, propensum, & præsentem, uerumetiā suffugium certum esse omnibusq; patens toto pectore ac recto pede accurrentibus. Sunt enim multi homines probi, qui optime cupiunt inopibus, & uicem adflctorum miseretur, sed non possunt opem ferre, aut nolunt, aut non audent
abster-

absterriti nescio quibus spectris periculorū. Sed Deus laborem & dolorem solus exacte considerās accurrit in die tribulationis, uel ut more loquamur Latino, temporibus difficilimis. Nam dies pro tempore frequentius ponitur, & genitiuus nominis substantiui elegantius in adiectiuum sepe numero uertitur, cuius penuria laborant Hebræi. Vnde tribulationis tempus uel difficultatis tēpus in difficile planius latinusq; uertitur. Est autem certum & firmissimum præsidium dominus, ad quod confugiatur in omni discrimine. Is enim solus potest auxiliari, & uult opem ferre omnibus inuocantibus eum in ueritate. In eo qui sperant, non confundentur in æternum. Nec solum confert opem ipso fretis, nec animo sincero ad ipsum confugientes fallit, sed iubet etiā auxilium expeti, & eam gloriam suam interpretatur, quod plurima loca Dauidici poëmatís personāt, præcipue uero Psal. 50. uerba: Inuoca me in die tribulationis tuæ, & eruam te, & honorificabis me. In formula quoque orandi à filio Dei, qui solus patrem uidit, præscripta nō aliò uertuntur preces, quā ad cœlestem patrem, à quo petamus omnia, speremus omnia, expectemus omnia, illi feramus accepta omnia. Quid quòd Ieremias dicit capite 17. Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à domino recedit cor eius. Et rursum: Benedictus uir, qui cōfidit in do-

EXPOSITIO

mino, & erit dominus fiducia eius: & reliqua. Notus est enim locus, atq; utinam alte impressus foret in peccatoribus humanis. Sic enim à fiducia operum suorum, à fraudibus impostorum, à uarijs superstitionibus diuorum, ne quid grauius dicā, absoluerentur. Est ergo Deus unicum & certum atq; tutissimum præsidium, in quod nos recipiamus, quæcunq; tempestas ingruat, siue nos tentet sathanas animi uitij pestilētib; siue caro uim inferat, siue corpus morbis & cruciatibus inuoluatur, siue detrimentum fortunarū patiamur. Hunc solum opitulatorem omnes inuocarunt sancti, atque de fontibus saluatoris hausierunt, ut Esaias ait. Ad hunc solum remittunt fontem aquarū uiuentium, quum alij quos uana persuasio auxiliares deos creauit, ne idonei quidem sint præ Deo, qui cisternæ futiles dicantur: Hunc non fallere testantur uno ore: Huic uota reddunt, quoties melior sors obuenit, & Deum salutis uniuersæ proram atque puppim grata confessione honorant. Diuorum autem aduocationē, tutelariumq; deorum & XIII auxiliorum collegia, & tela Typhoëa Rochi, Sebastiani, Valentini, Cyriaci, atque aliorum, quorum numen læsisse multo grauius plectatur, quàm iniuriæ in ipsum Deum, uel go persuaserūt legati sathanæ, qui pietatem priuatum quæstum reputant.

Et sciens sperantes. Plenum consolationis &
hoc

hoc, quòd Deus non ignorat, qui sint sui, qui agnoscant opitulatorem, qui eum inuocent, eius opem constanter expectent, non ignorans interim, quibus rebus indigeamus antequàm petamus, quidq; prosit aut quid obsit nobis. Quis ergo sanæ mentis à domino Deo ad homines transibit, à fonte ad lacunas, à conditore omnium & certissimo gubernatore ad incertæ conditionis creaturam? Imò sanctissimi homines & exploratæ felicitatis, nec propensione animi conferri possunt conditori, qui nullo merito prouocatus, tantas iniurias contumelias perfidiasq; hominum præuidens inenarrabilem societatem instituit cum mortali-
bus, nec facultate inuadi, quum nihil habeant, quod non gratuito acceperint à patre coelesti. Huc adde quòd terris erepti, quid rerum hic geratur, ignorant testimonio Esaïæ, cui contradicere impietas est, contrarium asserētibus auscultare, stoliditas. Sic enim loquitur spiritus sanctus per hunc præstantissimum uatem capite 63. Vbi est zelus tuus et fortitudo tua, multitudo uiscerum tuorum & miserationum tuarum? Super me continuerūt se. (uel ut Hebræa pollent, dissimulantur erga me) Tu enim pater noster, & Abraham nesciuit nos, & Israël ignorauit nos. Tu domine pater noster & redemptor noster à seculo nomen tuum. Audim⁹ Iacobum cui tantum fuit negotij cum Deo, & Abrahamum patrem uniuersorum creden-

EXPOSITIO

titum uita iam sanctos ignorare nos? *Que sunt igitur
 intemperie illos aduocare? Quid orati cōferent, qui
 nos & nostra negotia ignorant? Vnus dominus est
 omniscius, omnipotens, ubiq; præsens, nullibi affixus
 omnia simul intuens, omnes pariter exaudiens, non
 autem uotis omnium pariter annuens. Animus enim
 orantium sæpe dissimilem facit euentum. Clamant
 impij & implēt auras eiulatibus circūuenti periculo,
 Deumq; precibus fatigant, aduersus quem hostiles ge-
 runt spiritus. Verum illi ridentur à sapientia diuina
 dum pereūt, quam tempore sereno audire dedignati
 sunt. Et quàm difficilem habeant Deum in multis au-
 thenticæ scripturæ locis testatum est, tamen luculen-
 ter satis Esaïæ 1. capite. Ieremiæ 15. Mich. 3. Orant etiã
 hypocritæ terentes limina templorum, obsidentes an-
 gulos platearum, ac plaustra supplicium uerborum
 effundunt in aures altitonantis, sed cor eorum lon-
 ge abest à domino. Sermo speciem precātis imitatur,
 & animus tanquam ex pacto, ex merito, ex iure suo
 diuinam operam efflagitat. Ea si non statim ad uotum
 offeratur, preces uertuntur in conuitia, & bonitas
 summa iniquitatis suggillationibus ab istis homini-
 bus nequam feritur. Dissidet os cum animo, animus
 eorum pugnat cum Deo. Itaque produnt se nō serio
 supplicasse, nō orasse spiritu & ueritate, non sperasse
 in domino, quia non expectant dominum, qui præsto
 adest*

adeſt inuocantibus eum, ſed inuocantibus in ueritate.
Anicis quoque ſuis interdum inexorabilis & diſi-
mulator opis Deus apparet, uel ut exerceat fidem, uel
ut bonorum cōſtantiam reddat conſpicuam, uel quia
non prodeſt uoti compotes fieri. Proinde muniedus
eſt animus hac perſuaſione certiſſima de Deo, illum
eſſe, qui cognitos habeat eum præſtolātes, ne uacillet
mens, nec abiiciat ſpem, quādo inexorabilem ſe oran-
tibus offert, nec uotis noſtris ſtatim annuit ſue gloriæ
noſtriq; rationem habens dominus. Nouit enim quid
ſit in rem noſtrā, aut quibus indigeamus. Nouit qua-
tenus immergi nos periculorum undis conueniat, non
ſinens tentari ſupra quā ferre poſſimus. Miſceantur
igitur omnia ſurſum & deorſum, affulgeat nulla pro-
ſperioris conditionis lux, omnia minuentur nauſra-
gium, nos tamen expectemus dominum in patientia
& firma ſpe, qui aderit in tempore opportuno, nos
impingamus ſacram fidei ancoram in domino, qui eſt
porta firmiſſima, qui placidus & beneuolus eum ob-
ſeruātibus exiſtit, ad hæc habens cognitos, qui opem
ab illo certa fiducia expectant. Quod ſi forte diſtu-
lerit opem, ut omnia cōtra diuinas promiſſiones ferri
appareat ſenſibus corporeis, expecta illum conſtanti
gradu iuxta ſaluberrimū conſilium Habacuc. Procul Habac. 2.
enim dubio accurret nec moras uſq; neſcit. Qui autē
contra Dei conſilium inſoleſcit, eius anima haud erit

E X P O S I T I O

recta, nec boni atque sapiētis uiri officio fungetur, cæterum iustus in ipsa ueritate, quales sunt solæ promissiones Dei, mentem firmiter affigens, & per omnes casus ad finem perdurās, incorruptæ salutis fiet particeps. Porro quum hæc tria Dei attributa, quod benignus sit, quod præsidium in omnibus periculis, quod nouerit ipso fretos, mire composita sint ad consolandos pios infortunijs atq; calamitatibus oppressos, sunt tamen etiam ad terrendum Assyrium facta, ut in militari admonitione. Indicant enim superbissimo hosti, quàm iustas & magnas causas habeat summus terræ maris & cœlestis regionis Imperator ad bellum inferendū Niniuitico imperio. Nempe in populo Israëlítico, quem ita immaniter Assyrius diuexauit, castigandum sanè ob peccata sed moderatius, nunc plurimos sapere melius, & per tormenta nosse Deum, quem in prosperiore fortuna neglexerāt, eos nunc implorare fidem & opem diuinam, uindicemq; Deum expectare, quorum causam libèter suscipiat dominus iniurias eis illatas persecuturus.

7 In diluuiο. Hieronymus Iudæū sequēs in exponenda historia locum eius refert ad Iudæam, ita edisserens: Quum terrā promissionis quasi diluuiο inundauerit, finem faciet captiuitatis ad sedes proprias reuocando. Contrā tenebræ Assyrios persequentur. Huic expositioni suffragari uidetur, quæ allegoricōs loquitur

loquitur Esaias 8. capite de uastatione decem tribuum per Assyrios, nempe ut belli contagium redundet in Iudæ atque tribus Beniamin regionem. Iudei posteriores intelligunt loco Niniues abolitionem comminari, & bene, ut res ipsa liquido monstrat. Ceterum quia Deum qualis & quantus existat, sermone hactenus demonstrauit, ut instituto præsentis seruire uisum est: iam deinceps aperit consilium ipsius, & palam indicit bellum, causas quoque reddens, ob quas dominus exercituum sit arma in Assyrios moturus. Quæ duo sic inter se temperat, ut nunc de bello inferendo uerba faciat, nunc belli causas exponat, ita scite atq; diserte sermonem uariiegās, ut nec res obscuretur attempto lectori, & transpositis orationis membris concinna sit dispositio. In hac quidem periodo manifeste proloquitur dominum habere in animo locum Niniues ita uastare, ut olim diluuius totus orbis in solitudinem redactus fuit. In pronomine eius per enallagen ponitur relatiuum uice nominis Niniues, ut Iudeis placet, ac sequens indicat sententia.

Et inimicos eius. Hoc est, Assyrios inimicos Dei persequetur tenebræ, id est angustie, desperatio, perplexitas animi, & malum ineuitabile, metaphoricòs. Interpretando uerbum persequendi Dauidem Kimhi secutus sum, qui monet in graui specie, quam dageffatam uocant, positum transitiuum existere ad

E X P O S I T I O

tres, ut Iudæi loquuntur, hoc est, actiue significare per medium efficiens: ut si dicatur, Faciet persequi tenebras. Non repugnat tamen Heb. consuetudini, ut nomen significans tenebras, sit nominatiui casus, quod plerisque placuit. Præterea locutio Hebraica, faciet consumationem, quam Latinus interpres & Græcus totidem uerbis rependunt, significat ex toto abolere, prorsum uastare, atque funditus euertere. Quod Germanorum sermo feliciter æmulatur: *Er wirts mit irem ort gar vßmachen.*

¶ **S** Quid cogitatis. Hanc prophetae periodon non probe reddiderunt interpretes, & Græci quidem peius quam Latinus. Sic enim posteriorem partem interpretati sunt: *δουκ ἐκδίκασα δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὑβρίσει*, id est, non puniet bis in idipsam in tribulatione. Vnde materia fluxit theologis disputandi, Deū haud punire quenquam duplicata poena, ut quem in terris poena temporaria affecerit, non etiam uita sum etum infernalibus cruciet tormētis. Quod quàm recte dicatur, alius est perquirēdi locus. Hebraica namque prophetae uerba nihil huius farinae adserunt. Cæterum sensus est, ut Hieronymus ait se à magistro Iudeo didicisse: Quid putatis ô Assyrij cōtra dominum iniquitatem cogitantes, quod populum Israël, id est, duodecim tribus ad internectionē ipse consumat? Non consurget duplex tribulatio, id est, non uobis tradet

Iudam

E X P O S I T I O

tur bello, concedēs interim tempus uires redintegrandi. Hoc ipsum benignitas Dei populo Israëlítico dedit, ut paulatim attereretur interposito spatio temporis ad resipiscendum, inq; morem tineæ dominus arrosit

Osee 3 suum peculium, ut Oseas ait. Redactis autem in extremam infelicitatem, si quādo mutarunt mores, conditionem tolerabilem & potiorē reddidit. Idem uicissitudinis Romanum imperium est expertum, idem alia regna iustitiæ & æquitatis obseruantiora. Sed Assyriorum incomparabilis tyrannis trucidato exercitu sub mœnia Hierusalem, deinde mox Senacherib à filiis interempto intra paucos annos collapsa & extincta est ne seminario quidem reliquifac̃to, ex quo Reipublicæ species repullularet. Magnum ergo documentum existit Niniue, si quando conuiuet Deus ad impietatem atq; uiolentiam alicuius gentis, ut omnia fluere pro uoto illius uideantur, non esse diuini fauoris signum sed iræ. Concipit enim dominus intercesandum à plagis ingentes animos, meditatur lethale uulnus, librat brachia, destinat fulmen, ut incurabiles uno ictu feriantur, postquam eius clemētia iustitiæq; satis perspectæ fuerint. Porro Hebraica oratio, quam ita uarie interpretati sunt, si uerbū uerbo reddas, habet: Nō surget duabus uicibus angustia. Nomen enim פעמים dualis numeri absolute positū potest uerti in aduerbiū iterato, aut i participiū haud ineptissime.

Sicut

Sicut spinæ. Sententiam coherentem Hieronymus in duas periodos tribuit, quod & aliàs sæpe factum est, sicut contrà iunguntur interdum, quæ sensu diuisa sunt. LXX mutatione quoque uerborum locum corrumpunt. Loquitur adhuc propheta istam sententiam stare Deo, ut perdat Assyrium dominatum, nunc quidem prædicens interitum exercitus Senacherib ante Ierusalem sic aperte, ut de re gesta non potuisset paucis uerbis manifestius dici. Factum ipsum ex omni memoria insignissimum proditur Esaiæ 37. & quarto libro Regum cap. 19. Oratio ipsa duabus similitudinibus implicita & constipata est, quare singularim euoluenda est. Ait enim: *Quum fuerint inter conuiuandum poculis atque dapibus referti, absumentur, id est, in maxima securitate, quum post uictorias innumeras, & præcipue post recentē stragē Aethiopici Aegyptijq; exercitus nihil aduersum suspicabuntur, ac spe certissima præsumunt se potituros urbe Ierusalem, iam direptionem somniantes ut famelicus cibos, aut sitiens poculum.* Ita enim rem istam Esaias deliniat. Nisi quis adhiberi putet conuiuandi uerbum similitudinis gratia, aut comesatio & ebrietas metaphorice ponantur pro malis obrui, quod per frequens est in orationibus diuinis.

Consumentur. Hebræus dicit, *Comesti sunt, posito præteriti temporis uerbo de re futura.* Qua he-

EXPOSITIO

terosi nihil frequentius usurpatur ab oratoribus sacris, ut certissimum euentum significant. Quemadmodum & ille imperator loquitur: Si tales in pugna præstabitis animos, uicimus: pro, certissime uincemus. Metaphora quoque plusculum habet festiuitatis, quum dicitur: Quando conuiuio suo referti fuerint, deuorati sunt. Hanc repentinam & improuisam oppressionem egregie quoque indicauit Esaias non uno in loco, quem Nahumus imitari uidetur. Iam ponuntur similitudines duæ, quarum altera significat perituros ab angelo interfectore, haud secus atque si uno fasce spinarum uis in flammam coniiciatur, quæ unâ comburatur, quas nemo uelit attingere propter aculeos, nec possit etiam unum & alterum sarmentum eripere ob indissolubile textum. Altera significat Assyrios ad nihilum redigendos, ut si culmi aut stipulæ supra modum aridæ flamma consumantur, ne cinere quidem aut fauillis relictis. Cuiusmodi parabolis utitur & Esaias 10. capite atq; 33. Cæterum uox מלא, quam Ieronymus uertit ariditate plena, secutus interpretes Septuaginta, aduerbialiter melius redditur. Est enim à superioribus uerbis absoluta, ut litera beth subintellegatur per apharesin ablata, utq; integra sit מלא in pleno. Etenim Hebræi non ita facile nomina deflectentes in aduerbia resarciunt istam inopiam præpositione literarum בלל ad nomen substantiuum

stantium aut adiectivum. Cuius generis multa Graeci & Latini efferunt elegantiae studio, ad plenum, in proclui, ex abundanti, de improviso, de repente, ab initio.

9 *Ex te exhibit. Hic una causa redditur, ob quam Deus Optimus Maximus decreuerit statum Niniues conuellere, nempe intolerandus fastus & contemptus numinis. Eum prodit Esaias 10. capite sub persona regis Senacherib representans impium animū & nefanda conuitia in diuinam maiestatem. Ad haec quarto libro Regū 18. & secūdo Præteritorū XXXIII. Esaiæ quoque XXXVI. capite perscriptum est, quomodo Rabfaces legatus Assyrius superbias & contumelias euomuerit hortans obsecros Ierosolymitas, ut se dederēt Senacherib regi suo. Epistolas quoque misit plenas in Deum blasphemijs. Eam insolentiam non modo in homines, uerumetiā in ipsum Deum hic attingit propheta. Nec dubiū est, quin similia fuerint passim iactata inter Niniuitas, antequam portarentur arma contra Iudæorum regem Ezechiam, ut nō opus sit istum consultorem belial solum Rabfacen intelligere sicut Iudeis & Ieronymo placet. Scilicet in uul-gus manant exempla regentum, ut Claudianus canit. LXX rem intellexerunt διαλογισμὸν cogitationem. Dicit ergo: Ex te Assur, ex te Niniue profectus est, qui conetur Deum Israël templo suo extur*

EXPOSITIO

bare sicut deos omnium gentium sustulit, quique totum
populum Dei conetur perdere. Verbū exeundi quod
Ieronymus & LXX in futuro tempore posuerunt
alias uocales aptantes, ut legerent ietze pro iatza, in
Hebræo præteriti temporis existit. Cæterū Hebraica
uox, quam hic Ieronymus uertit in præuicationem
& paulò inferius belial ut in primogenia lingua scri
bitur, à LXX redditur ἀντία, contraria, & mox
ἐν τῷ παλαιῷ στίχῳ in uetustatem. Ionathas Chaldaeus
uertit in impiū. Aquila ferè posuit ἀπεστρέψας præua
ricator, id quod Ieronymus minime improbat. Quū
uero illa dictio sacris scriptoribus frequētata sit, non
superuacaneū uidetur, si diligentius explicem. Plerique
Iudæorum conflatam putant ex priuatiua particula
בלי absq; & עלā ascendit, quod spiritui aduer
sario quadrat, qui mentes hominum opprimit, nec ad
contemplationē numinis iustam finit assurgere. Alij
factum putant ex בלי beli & עול ol, ut contu
macem & responsatorem significet, qui iugum ex
cussit. Cui sententiæ patronus est Ieronymus Strido
nensis ex Christianorum antiquitate peritissimus Idu
mæi sermonis. Epistolā enim Pauli ad Ephesios enar
rans scribit, diabolus ab Apostolo appellari belial,
hoc est, absq; iugo, quod de collo suo Dei seruitutem
abiecerit: quē Aquila trāstulit apostatā. Idipsum asse
rit etiā in commētarijs, quos fecit ad orationes Esaiæ.

Satis

Satis certum est nomen esse compositum, sed in dubio uersatur, an posterior pars sit לע, an לעל, significans uel absq; iugo uel absq; utilitate: posterius magis arridet. Accommodatur autem id nominis tum rebus tum personis. Rebus, ut cum dicitur uerbum belial seu uerbum iniquitatis. Personis uel aduersario genio, ut quum Apostolus dicit: Quid cōmune Christo & Belial? Vel profligatis hominibus, ut in isto loco Nahumi. Significat enim pestilentē hominem, qui nihil moderati, nihil iusti, nihil sancti cogitat, nihil utilitatis ad humani generis societatem confert, sed contrā omnium bonorum capitibus, famæ atque fortunæ inhiat. Aut si absq; iugo interpretari libet, significat eum, qui effracto tum rationis tum religionis repagulo, contemptor diuum & hominum existit. Qualis Mezentius ab heroico poëta introducitur. Mihi non occurrit in præsentiarum accommodatius quod uerterem, quàm, infestus Deo & hominibus. Quæ pestis & calamitas generis humani significanter in patrio nostro sermone dicitur, ein tüfelešopf.

10 Si perfecti fuerint. Hanc sententiam in lingua Hebraica etiam difficilem intellectu reddit aduerbium כך sic, repetitum. Iudæi ad quos mihi uacauit respicere, omnes accipiunt posterius quoque כך pro aduerbio sic: ut ista sententia consletur. Si Assyrii omnes integri fuerint, & sic multi etiam, sic tamen

EXPOSITIO

absumentur. Idem censuit Ieronymus. Septuaginta la-
cerantes Heb. elementorum constitutionem, alienissi-
mam sententiam reddunt. Nobis uidetur particula כ
sic, geminata uniuersitatē significare, ut si diceretur
Latine : Sicut multi fuerint, sic attondentur pro illo,
quotquot fuerint, attondētur. Quod Germanorū ser-
mo Israēlitici Simius proxime assequitur, dicēs : Als
vil iren ist / als vil müßend abgemeyt werden.
Iterum autem propheta loquitur de Assyriarum co-
piarum strage sub signis Senacherib. Si omnes fuerint
integri corporibus, si animosissimi, concordēs, instru-
cti omni armatura, pollentes prudentia militari, nihil
tamen efficient in expugnanda Ierusalem. Vide ut spi-
ritus domini prospicit sequentibus temporibus, qui-
bus oppidani obsessa Ierusalem à Senacherib uarie
tentandi fuerunt.

Attondentur. Per commoda metaphora, qua &
Esaias utitur capite septimo, dicēs dominum Assyria
nouacula tonsurum Iudaicam nationem. Haud absimi-
liter & Nahum hic dicit, innumeras copias Senache-
rib ab angelo demetendas, quemadmodum acuta no-
uacula pilorum seriem desecat, aut falx graminis uim-
ina plaga transuerberat.

Transibit. Exercitu dira strage perempto Assy-
rius ductor abibit re infecta cum pauculis fugæ comi-
tibus, atque Niniuem se recipiet. Idipsum refertur in
historia

historia iisdē uerbis apud Esaiam, & in quarto libro regnorum: Recedens abiit, & reuersus est Senacherib rex Assyriorum, & mansit in Ninie. Adeo certa & indubitata est prædictio sacri flaminis.

Affixi te. Per figuram apostrophen sermo conuersus ad Israëlitas, cōtinet causam ob quam dominus uelit Assyrium infecto negotio repellere. Licet enim ante per istū crudelem populū corripuerit Israëlitas (hæc est cōcessio) non uelle tamen perpetuo atterere, uerum iam à ceruicibus eorū hunc sæuum tyrannum abigendum esse, postquam tormentis emendati sint. Habet autem sermo ita cōuersus ad Israëlitas plus uirium, magisq; penetrat consolādos animos Iudeorū, quàm si citra figuram enunciaffet. Summa nanq; prudentia elocutionis apparatū oratores isti sancti adhibent in omni uirtute differendi nihil inferiores ethnicorum eloquentibus. Rabi Salomon existimat sermonem uerti ad Assyrium, cui dicatur: Hoc tempore totus peribis. Tunc etiam Scythicum flagrum Turcæ à tergo nostro dominus amolietur, quum abiecerimus superbiam & cristas illas demiserimus, quum deposuerimus cōtemptum uerbi diuini, falsam religionem, innocentium cædes, dolos, fraudes, perfidiam, crapulam, incōcessam uenerem, & id genus facinora professioni Christianæ haudquaquam decora. Idem præsagium ualeat apud eos etiā qui à Gothorum reliquijs,

EXPOSITIO

aut ab alia gente feroci diuexantur, tunc fore malorum finem, quum ad dominum percutientem fuerint conuersi.

11 Nunc conteram. Adhuc gratia consolandi Iudeis prædicitur iamiam baculum Ninuitici regni, hoc est, robur & nocendi facultatē infringendam.

Et uincula. In persona Dei loquitur propheta: Vincula etiā tua ô Israël disrumpā uel obsidionem, ut quidam putant, uel dominatum, leges, tributa: quibus libertas populi Dei sic fuit constricta, ut ne diuinas quidem ceremonias iuxta præscriptū Mosis obire posset. Baculi seu uirgæ metaphora utitur & Esaias non semel, sicut etiam alij prophetarum. Nahum hic alijs uerbis per translationem adpositis allegoriam explet.

12 Et præcipiet. Antea stragem exercitus prædixit, nunc turpißimum genus mortis Senacherib regi præcinit perspicuo sermone, ut historia rem gestam uix narret lucidius. Primum dicit nō sine consilio Dei filios patrem Senacherib interfecturos summa prouidentia cunctas res mortalium gubernātis singulariq; iustitia & æquitate, licet diuini consilij rationem inuestigare nobis haud procliue sit, nec fas etiam sit curiosius in arcana supnæ maiestatis inquirere. Quod multæ scripturarum sententiæ disertis uerbis edocent, & Ezechiel quadrigarum pictura sacra graphice deli-

delineat. Quis uero nō uideat auspicio diuino gestū, ut Assyrius rex à filiis interficeretur? Euasit in Iudæa manum angeli percussoris, ut cum magna ignominia rediret in regnum suæ cladis nūcius, ut rediret in regiam, in templum, in conspectū Dei Nefrach, ut cum adorans confoderetur à filiis duobus, qui exierant e lumbis ipsius. En condignam necem blasphemus tyranno, qui Ioui optimo maximo in arce Sion residenti exterminium, cathenas, & omnes contumelias fuerat minitatus. Interim tamen filij grauissime peccauerunt non sincero animo sententiam diuinam exequentes, uerum ob rem infelicitè gestam, aut aliam ob causam patri succensentes parricidio se commacularūt. Verbum נצח tam significat mandare, iniungere, impellere, quàm præcipere atq; imperare.

Non seretur. A seminibus tracta metaphora significatur non amplius à prosapia Senacherib regnū Assyrium administrandum, nec posteritatem habiturum hunc dirum tyrannum. Quod re postea cognitum est. Adramelech siquidem & Sarasar facta parentis cæde in Armeniā profugerunt. Asaraddon tertius filius regnum suscepit, quod post paucos annos funditus euersum est.

De domo Dei. Græci melius interpretantur, meliusq; distinguunt hîc uerba, quàm Latinus interpret. Cæterum adhuc uersatur in clade regis Assyrij

E X P O S I T I O

dicens sculpta simulachra de domo deorum, hoc est, de templo eijcienda, signaq; fusilia excindenda, & ædem idolis consecratam uertendam in sepulchrum regis, ut per tumultum corruētis sanguis & cadauer misceantur cum idolis, à quibus opem expectare solitus fuit. Salomon Iarcheus ad ultimum refert regem, qui expugnata urbe in templo sit interficiendus more Senacherib patris sui. Kimhi autē & Abraham Ezra mecum faciunt de Senacherib iuxta historiam Esaie interpretantes.

Inhonoratus es. In primitiua lingua uerbum est neutrale præteriti temporis significans omnino fore, ut turpissimum habeat exitum superbissimus tyrannus, qui nec ulli populo aut regioni pepercit, Deumq; uerum pro nihilo duxit. Quod sanè uerbum homini præ superbia amenti grauiissimum fuit. Vt ille spirauit, ut fremuit, ut gestiuit, ut tremuit, ut exultauit atque stomachatus est, quum hæc ad aures adulatorum unguine permollitas uenerūt? Vel hæc oratio sola ualuit incēdere furibundum alioqui tyrannum, ut immania facinora cōtra Iudæos & Deum Israël machinaretur.

13 Ecce super mont. Prædicto excidio tyrannidis Niniuiticæ proclamat Iō pæan, & epinicion canit, docens interim Deum authorem fore tam insignis uictoriæ, illiq; grates persoluendas. Quam figuram profo-